

III. Utrpení a problém jeho smyslu

Další mezní situací, která u Karla Jaspersa vystupuje v úzké souvislosti se smrtí, je utrpení. Náš výklad o utrpení začneme právě Jaspersovým pojetím utrpení jako jedné z mezních situací.

Utrpení jakožto mezní situace (K. Jaspers)

Faktické podoby utrpení

Utrpení má podle Jaspersa rozmanité faktické podoby. K utrpení patří například tělesné bolesti, které musíme stále znovu snášet; nemoci, které oslabují a ochromují člověka či přímo ohrožují jeho život, ale také způsobují, že se člověk za svého života propadá sám do sebe. K utrpení ovšem patří rovněž duševní choroby, v jejichž důsledku se člověk dostává do stavů, v nichž je druhým stěží přístupný a v nichž ztrácí sám sebe, bez toho že by zemřel. Utrpení zahrnuje tělesná zranění, k nimž v životě každého člověka opakovaně dochází, ať už z vlastní nešikovnosti či v důsledku násilí ze strany druhých, ale také duševní zranění, jež si způsobují lidé navzájem v rámci svých vztahů, resp. v důsledku selhávání v těchto vztazích. K utrpení náleží také chřadnutí během stárnutí provázeného chorobami, bída a hladovění, všelijaká příkoří a omezení, která člověk musí snášet v důsledku bezohledného prosazování moci či zotročování ze strany druhých, a v neposlední řadě nejrůznější formy strádání, jimiž lidé trpí v důsledku válek a vojenských konfliktů.¹

Utrpení negativně postihuje člověka na rovině pobývání. Utrpení omezuje pobývání, neznamená sice jeho naprosté zničení jako smrt, je nicméně jeho porušením, mohli bychom říci: jeho částečným zničením. Jako takové v sobě utrpení obsahuje odkaz ke smrti jako možnosti naprostého nebytí pobývání. Utrpení může nabývat nejenom rozmanitých podob, ale též různé intenzity. Přesto lze nahlédnout, že to, co postihuje jednoho, může postihnout i jiného. Setkáme-li se s nějakou formou utrpení, můžeme si uvědomit, že neexistuje důvod, proč by nemohlo postihnout také nás, a že je více méně šťastnou shodou okolností, pokud jím právě nejsme zasaženi. Je možné se po určitý čas utrpení vyhnout. Nikdo se mu však nemůže vyhnout na pořád. Nikdo nemůže být utrpení zcela ušetřen.

T 1a: „Utrpení je omezením pobývání, jeho částečným zničením; za veškerým utrpením stojí smrt. Ve způsobu utrpení a v míře jeho mučivosti jsou velké rozdíly. Přesto vposled může každého postihnout totéž a každý musí nést svůj díl, nikdo toho není ušetřen.“²

Postoj pobývání k utrpení

Pokud si toto neuvědomujeme, pokud nechápeme nevyhnutelnost utrpení, tj. jako to, co nutně patří k pobývání, ale pojmáme je pouze jako něco, čeho se lze vyvarovat, pak pro nás utrpení ještě není mezní situací.

Proti utrpení je samozřejmě třeba ze všech sil bojovat, pokud je odstranitelné, nebo jej alespoň zmírňovat, a to za pomoci všech racionálních a technických prostředků. Toto potírání utrpení patří k základním podmínkám pobývání, které při něm stále hojněji využívá vědomostí a dovedností vědomí vůbec, a je možno v něm slavit i značné úspěchy. Avšak tento úspěch je vždy omezený a dočasný. Představa, že lze dosáhnout stavu, kdy utrpení nebude patřit k podmínkám pobývání, je utopická. Právě pobývání, které absolutizuje své požadavky a žádá si jen své bezprostřední štěstí, má ovšem tendenci utrpení vytěšňovat a za každou cenu se mu vyhnout.

¹ Srv. K. Jaspers, *Mezní situace*, str. 59–60.

² K. Jaspers, *Mezní situace*, str. 60.

Pobývání, které nechce pohlédnout nutnosti utrpení do tváře, se ovšem nutně oddává klamu či iluzi. Snaží se vyhybat utrpení tím, že nebere na vědomí nepříjemné skutečnosti a nenechá se jimi existenciálně zasáhnout; z nedostatku odvahy omezuje své zorné pole, nechce znát tvrdou pravdu. Místo aby si člověk při veškerém úsilí o eliminaci utrpení byl jasně vědom jeho nezrušitelnosti, zřídka se tak nejenom této jasnosti a poctivosti, ale zároveň s tím i rozumného a účinného potírání svého utrpení. Pokud sám právě není utrpením postižen, vyhýbá se druhým, kteří trpí, udržuje si od nich odstup, odtahuje se od nich, zvláště v případě, že se jejich utrpení stalo nezhojitelným. Tím se ovšem rozšiřuje propast, která se rozevívá mezi šťastnými a trpícími. Člověk se stává lhostejným a bezohledným, ba dokonce tento postoj může vést i k tomu, že trpícími pohrdá, pociťuje k nim odpor nebo je nenávidí.

T 1b: „Chovám-li se tak, jako by utrpení nebylo ničím definitivním, nýbrž jako by se mu bylo možno vyhnout, nestojím ještě v mezní situaci, nýbrž pojmám utrpení jako něco, co je sice ve svém množství nekonečné, avšak nikoli jako něco, co nutně patří k pobývání ... *Bojuji proti utrpení* za předpokladu, že je lze odstranit. V tomto zápasu je vskutku možno slavit úspěchy a tento zápas se stává jednou z podmínek lidského pobývání ... Tento úspěch je však vždy omezený. Myšlenka, že utrpení nutně nepatří k pobývání jako takovému, je přesto rozvíjena v utopii ... Pobývání, které nechce pohlédnout nutnosti utrpení do tváře, musí hledat cesty klamu. *Utrpení se vyhýbám* tím, že neberu na vědomí nepříjemné skutečnosti a nenechám se jimi existenciálně zasáhnout ... Instinktivně omezují své zorné pole, nechci např. vědět pravdu od lékaře, uznat svou nemoc, nechci vidět své tělesné a duševní nedostatky ... Místo toho, abych si při veškerém úsilí o eliminaci utrpení byl jasně vědom jeho nezrušitelnosti, zřídka se zároveň s jasností i rozumného a účinného potírání svého utrpení ... Nebo se vyhýbám druhému člověku tváří v tvář jeho utrpení tím, že si od něj udržuji odstup, včas se odtahuji od toho, jehož utrpení se stalo nezhojitelným. Tak se otupělostí vůči utrpení druhých a jeho zamlčování stále více rozevívá propast mezi šťastným a trpícím. Člověk se tak stává lhostejným a bezohledným, ba dokonce nakonec pohrdá trpícím a nenávidí ho.“³

Probuzení existence skrze utrpení

Pokud naopak chápeme utrpení jako něco, co je nevyhnutelné, co neoddělitelně patří k pobývání, a necháme se tímto vědomím existenciálně a niterně zasáhnout, stává se pro nás utrpení mezní situací. Uvědomujeme si, že každý – tedy i my sami – nutně je nebo může být utrpením postižen, a musí ho nést sám, aniž by z něj toto břemeno někdo jiný mohl sejmout. V takovém postoji se člověk k utrpení staví čelem, nezastírá si je sám před sebou, bere je jako svůj úděl, který musí nést a unést. Při tom třeba i nařiká a běduje nad svým utrpením, ale jeho utrpení a bědování je opravdové. Jakkoli to působí paradoxně, takovýto stav a postoj může být podle Jaspersa v jistém smyslu lepší než setrvalé bezmyšlenkovité bezprostřední štěstí pobývání. Takovéto štěstí snadno ukolébává a uspává možnou existenci. Zdá se, že bezprostřední štěstí pobývání ohrožuje vlastní bytí existence, podobně jako utrpení ničí pobývání. Jakoby setrvalé štěstí ani nemohlo být skutečným štěstím, jako by potřebovalo být narušeno a zproblematizováno, aby mohl být znovu dosaženo na vyšší či hlubší úrovni.

T 2: „Až v mezní situaci může existovat utrpení jako neodvratitelné. Nyní beru své utrpení jako svůj díl, který mi byl přidělen, běduji, opravdově trpím, neskrývám své utrpení před sebou samým ... Každý musí nést to, co ho postihne, a v tom obstát. Nikdo mu to nemůže odejmout. Kdyby bylo *jen štěstí* pobývání, zůstala by možná existence v dřímotách. Je s podivem, že čiré štěstí působí prázdňě. Stejně jako utrpení ničí faktické pobývání, tak štěstí, zdá se, ohrožuje

³ K. Jaspers, *Mezní situace*, str. 60–62.

vlastní bytí ... Štěstí musí být zproblematizováno, aby se jako znovu obnovené vlastně teprve stalo štěstím; pravda štěstí vyvstává na základě jeho ztroskotání.“⁴

Vnitřní postoj k vlastnímu utrpení: Smysl či nesmysl utrpení (G. Marcel, V. E. Frankl)

Jak ovšem upozorňuje Gabriel Marcel, u člověka postiženého utrpením hrozí, že se svému utrpení poddá, nebo dokonce se v něm zabydlí. Utrpení představuje pro člověka pokušení, aby se stáhl do sebe a zatvrdil, a to přesto, nebo právě proto, že s tímto utrpením nechce smířit a že v něm nespátřuje žádný smysl. Marcel přitom poukazuje na to, že také pro mezní situaci utrpení je klíčová otázka smyslu či nesmyslu. Právě tehdy, když člověk neodkáže ve svém utrpení spatřovat žádný smysl, a považuje je tedy za nesmyslné, či dokonce za jakýsi absolutní nesmysl, má sklon se utrpení poddávat, nebo se v něm paradoxně zabydlovat a učinit z něj jakýsi středobod svého života a světa. Učiní-li však tento absolutní nesmysl, za nějž považuje své utrpení, středem života a světa, pak se pro něj i tento svět soustředěný kolem jeho utrpení jeví jako nesmyslný. Jeho život se pak stává jakýmsi permanentním hořkým vzdorem proti nesmyslu vlastního života a světa.

Ale tato možnost, postavit se určitým způsobem ke svému utrpení, na druhé straně ukazuje, že člověku i uprostřed nezhojitelného utrpení stále zůstává jakási základní volba, totiž buď dát svému utrpení smysl, resp. jeho smysl uznat, anebo mu smysl upřít. Marcel přitom upozorňuje, že o tomto smyslu člověk zpravidla nemůže být poučen zvnějšku druhými, takovéto poučování se ho naopak může negativně dotknout a vyvolat v něm nejhlubší odpor. Jako by trpící ve svém utrpení pronikal do určité personální či existenciální hloubky, kam k němu druhý nemůže dosáhnout, leda snad jen v případech, že by byl schopen naprosté empatie či vcítění do jeho situace. Je to tedy výsostná niterná sféra trpícího, v níž a z níž jen on sám může rozhodnout, zda uzná či vytvoří nějaký smysl svého utrpení. Jak zdůrazňuje Marcel, smysl či absence smyslu utrpení totiž není nic objektivního, co by se prostě dalo zvnějšku konstatovat. Jedná se o výsledek vnitřního postoje či myšlenkového aktu na rovině osoby či existence. Udělení smyslu vlastního utrpení je přitom bytostně tvořivým aktem, zatímco popření smyslu je rezignací na tento akt.

To se ukazuje zejména v situaci, kdy člověk stojí se svým utrpením před druhými lidmi. Jak již bylo řečeno, člověk se může ve svém utrpení před druhými stáhnout do sebe a zatvrdit se vůči nim – anebo ho naopak toto utrpení může přimět k tomu, aby se otevřel druhým a stal se vnímavým vůči jejich utrpení. Z toho je patrné, že utrpení může mít pro lidskou osobu přinejmenším ten smysl, že ji vede k větší otevřenosti a empatii vůči druhým a jejich utrpení, k prohloubení interpersonálních vztahů. Utrpení se z této perspektivy ukazuje jako zkouška svého druhu, v níž člověk může obstát, pokud mu udělí smysl, a tak svým způsobem promění zdánlivě nezměnitelnou situaci tím, že promění sám sebe a své vztahy k druhým.

T 3: „...já se mohu svému utrpení prostě a jednoduše poddat, mohu s ním splynout, a právě to je hrozné pokušení. Ve svém utrpení, prohlášeném za absolutní non-sens, se mohu dokonce i zabydlet. Ale stejně jako je pro mne mé utrpení středem světa, tak i tento svět soustředěný kolem non-sensu se sám stává absolutním non-sensem ... Zdá se, že jakási volba, i když poněkud nezřetelná, mi přece jen zůstala. Nikdo mě jistě nemůže přinutit, abych dával svému utrpení nějaký smysl, nelze mě *naučit* tomu, že má nějaký smysl; toto tzv. poučování se vždy vystavuje nebezpečí, že ve mně vyvolá ... nejničivější duchovní odpor. Ale já sám, ze svého vlastního nitra, se mohu snažit tento význam buď uznat, nebo vytvořit ... Smysl něčeho není

⁴ K. Jaspers, *Mezní situace*, str. 62–63.

tím, co se konstatuje, a absence smyslu proto rovněž ne; smysl se tvoří aktem naší mysli. Říci, že moje utrpení nemá smysl, znamená, že odmítám připustit, že by v něm vůbec nějaký smysl mohl být. Hluběji posouzeno, my vlastně rezignujeme tam, kde by snad mohlo ve mně jisté tvoření započít. To se stane jasnější, vezmu-li v úvahu situaci, v níž se svým utrpením stojím před druhými. Utrpení může být pro mne příležitostí, abych se buď zatvrdil, abych se stáhl do sebe, anebo abych se naopak otevřel vůči jiným utrpením, která jsem si před tím nedovedl představit. Tady jasně vidím, co to znamená zkouška. To, oč běží, je tvořivá interpretace.“⁵

Rovněž Viktor E. Frankl zdůrazňuje, že tváří v tvář nezměnitelnému údělu, který pro člověka představuje jeho vlastní nezhojitelné utrpení, vše záleží na tom, jaký k němu zaujme postoj. Právě v situaci, kdy už nemůžeme vzít svůj úděl „do vlastních rukou a nezůstává nám než ho přijmout“,⁶ nejvíce záleží na tom, jak tento úděl neseme. Jak říká Frankl, „když už není možné žádné jednání, které by dokázalo zformovat osud, pak je nutné postavit se k osudu se správným postojem“.⁷ A právě v tom, jak tento úděl neseme, se podle Frankla otevírá množství hodnotových možností. Něco hodnotného v lidském životě totiž nevzniká jen prostřednictvím pozitivních prožitků nebo pracovních či tvůrčích výkonů, ale také z postojů člověka. Frankl v této souvislosti hovoří o postojových hodnotách, resp. hodnotách postoje. „Schopnost trpět“ pak vlastně „není nic jiného, než schopnost uskutečňovat to“, čemu říká „postojové hodnoty“.⁸ Proto se lidský život a jeho smysl může naplňovat nejenom v práci či tvorbě nebo radosti, ale také v utrpení. V souladu s tím Frankl říká, že i v tom, „jak neseme nutné utrpení, se ukrývá možný smysl“.⁹

Toto poznání je podle něj ovšem uzavřené každému, kdo uvažuje pouze v kategoriích úspěchu či neúspěchu. Kategorie úspěchu a neúspěchu jsou přitom vlastní člověku jakožto *homo faber*, „jenž naplňuje smysl své existence“ prací či tvorbou.¹⁰ Člověk ale není pouze *homo faber*, člověk je také *homo patiens*, člověk trpící. Jemu vlastními kategoriemi nejsou úspěch a neúspěch, nýbrž naplnění a zoufalství. Tím se *homo patiens* staví napříč „k linii jakékoli etiky úspěšnosti“, protože jeho kategorie náleží jiné, hlubší dimenzi lidského bytí.¹¹ Proto lze také říci, že neúspěšnost či ztroskotání „neznamená bezesmyslnost“, utrpení nezbavuje lidský život smyslu.

T 4: „Hodnoty postoje jsou ... uskutečňovány všude tam, kde musí být něco nezměnitelného, něco osudového přijímáno jako takové. Tím způsobem, jak někdo bere tyto věci na sebe, vzniká nesmírné množství hodnotových možností. To však znamená, že se lidský život může naplnit nikoli pouze v tvorbě a radosti, nýbrž dokonce také v utrpení! Takové myšlenkové postupy jsou uzavřeny každé triviální etice úspěchu. Avšak rozpomenutí se na prapůvodní, na náš každodenní úsudek o hodnotě a důstojnosti lidské existence odhaluje ihned onu hloubku zážitku, v níž si věci zachovávají svou platnost také mimo úspěch nebo neúspěch ... *Neúspěšnost neznamená bezesmyslnost.*“¹²

Neschopnost přijmout utrpení a přiznat mu smysl Frankl spojuje nejenom s jednostranným důrazem na výkon a úspěch, ale též s přečeňováním pocitů libosti či slasti, které je rovněž typické pro moderního západního člověka. Toto přečeňování je jedním ze zdrojů hořkosti či nedůtklivosti, kterou člověk pociťuje vůči svému údělu, je-li postižen utrpením. Podle Frankla

⁵ G. Marcel, *Přítomnost a nesmrtelnost*, str. 25–27.

⁶ V. Frankl, *Utrpení z nesmyslnosti života. Psychoterapie pro dnešní dobu*, přel. P. Babka, Praha 2016, str. 71.

⁷ V. Frankl, *Utrpení z nesmyslnosti života*, str. 71.

⁸ V. Frankl, *Utrpení z nesmyslnosti života*, str. 70.

⁹ V. Frankl, *Utrpení z nesmyslnosti života*, str. 70.

¹⁰ V. Frankl, *Utrpení z nesmyslnosti života*, str. 71.

¹¹ V. Frankl, *Utrpení z nesmyslnosti života*, str. 71.

¹² V. Frankl, *Lékařská péče o duši*, str. 107.

však v životě člověka ve skutečnosti záleží na slasti nebo nelibosti „zanedbatelně málo“.¹³ Pocity libosti či slasti nejsou „obecně cílem našich snah“, ale nanejvýš „důsledkem jejich splnění“.¹⁴ Proto nemá vůbec smysl usilovat o ně kvůli nim samým. Tyto pocity také nejsou schopny dát životu žádný smysl. Pokud bychom chtěli spatřovat celý smysl života v pocitech libosti či slasti, pak by se život vposled musel jevit jako bezesmyslný.¹⁵ Podle Frankla dokonce neustálá honba za pocity libosti či slasti může být projevem frustrace z nesmyslnosti života. Nejsou-li však pocity libosti schopny lidskému životu smysl dát, nemůže mu ani absence těchto pocitů smysl vzít.

T 5: „Člověk má vůbec sklon k tomu přeceňovat pozitivní nebo negativní předznamenání zabarvení libosti nebo nelibosti svých zážitků. Důležitost, kterou tomuto předznamenání přikládá, vyvolává v něm neoprávněnou nedůtklivost vůči osudu ... slast vůbec není s to dát životu člověka nějaký smysl. Není-li tohoto schopna, nemůže ani nedostatek slasti životu smysl vzít.“¹⁶

Z citovaných pasáží je patrné, že rovněž Frankl úzce spojuje mezní situaci utrpení s otázkou životního smyslu. Utrpení nejenže nebere životu smysl, život v utrpení neznamena bezesmyslnost, ale život si podržuje smysl i v utrpení, a dokonce lze jistý smysl v utrpení nalézt nebo jej utrpení dát. Člověk je právě na základě svého postoje schopen transformovat utrpení ve výkon svého druhu. Jak říká Frankl, „*homo patiens* může naplňovat smysl i v nejzazším neúspěchu, ve ztroskotání“.¹⁷

T 6: „Žádný psychiatr, žádný psychoterapeut – ani žádný logoterapeut – nemůže říci nemocnému, *co* je smysl, avšak může mu říci, *že* život má smysl, a více než to: že si tento smysl také podržuje za všech podmínek a okolností, a sice díky možnosti nalézt smysl ještě i v utrpení, transformovat utrpení na lidské rovině ve výkon – jedním slovem: vydat svědectví o něčem, čeho je člověk schopen, právě i ve ztroskotání.“¹⁸

Frankl přisuzuje utrpení v duševně-duchovní či personální oblasti analogickou funkci, jakou má bolest v oblasti tělesně-vitální. Podobně jako bolest varuje a chrání organismus před nebezpečími, které mu hrozí, chrání utrpení člověka před duševně-duchovní strnulostí či apatií, stává se ostnem, jenž jej pohání ke vzmachu a vzepětí tam, kde má tendenci k pohodlnému spočinutí či ustrnutí. V jazyce filosofie existence či personalismu bychom to mohli formulovat tak, že utrpení, které představuje újmu pro pobývání či tělesně-vitální rovinu se může stát katalyzátorem zrání či růstu na rovině existence či osoby, tj. procesu personalizace či stávání se sebou.

T 7: „Už v biologické rovině je bolest smysluplný strážce a varovník. V duševně-duchovní oblasti má pak analogickou funkci. To, před čím má utrpení člověka chránit, je apatie, umrtvující duševní strnulost. Dokud trpíme, zůstáváme duševně naživu. Ano, v utrpení dokonce zrajeme, v utrpení rosteme – činí nás bohatšími a mocnějšími“.¹⁹

¹³ V. Frankl, *Lékařská péče o duši*, str. 52.

¹⁴ V. Frankl, *Lékařská péče o duši*, str. 52.

¹⁵ V. Frankl, *Lékařská péče o duši*, str. 53.

¹⁶ V. Frankl, *Lékařská péče o duši*, str. 108.

¹⁷ V. Frankl, *Utrpení z nesmyslnosti života*, str. 71.

¹⁸ V. Frankl, *Der leidende Mensch. Anthropologische Grundlagen der Psychotherapie*, München – Zürich 1990, str. 23.

¹⁹ V. Frankl, *Lékařská péče o duši*, str. 109.

Frankl opakovaně zdůrazňuje, že nejde o to nést utrpení, které lze odstranit, které „není osudově nutné, nýbrž zbytečné“.²⁰ Brát na sebe či dokonce vyhledávat takové utrpení „by nebyl výkon“, nýbrž „svévole“.²¹ Např. bolesti obecně podle něj „neznamenají osudově nutné utrpení, nýbrž utrpení nesmyslné“, protože se dnes „dají téměř bezmezně utišovat“.²² Utrpení, o které tu jde, je takové utrpení, které nelze utišit či odvrátit. Ale právě i v takovémto utrpení, které představuje mezní situaci, jež se nedá změnit, lze nalézat a naplňovat smysl. V naplňování smyslu utrpení podle něj dokonce člověk může uskutečňovat sebe samého a to nejlidštější v člověku. Ačkoli na vnější situaci utrpení nemůže nic změnit, a je tedy bezmocný, otevírá se mu v ní možnost proměny sebe samého, tj. vnitřní změny. Tato situace se tak může stát pro člověka výzvou k procesu osobního zrání či růstu, který má podle Frankla v zásadě podobu vycházení ze sebe a sebe-překračování čili sebe-transcendence. Pokud je toho člověk schopen, pak dává utrpení smysl, resp. naplňuje smysl utrpení.

T 8: „...také utrpení poskytuje možnost smyslu. Samozřejmě tu mluvíme jen o nezrušitelných a neodvratných situacích, které se nedají změnit; o utrpení, které se nedá odstranit ze světa ... Naplňováním smyslu uskutečňuje člověk sebe samotného. Když naplňujeme smysl utrpení, uskutečňujeme to nejlidštější v člověku. Zrajeme, rosteme, vyrůstáme nad sebe samotné. Právě tehdy, když na situaci nemůžeme nic změnit – a potud jsme bezmocní a bez naděje –, právě tehdy se od nás žádá, abychom se změnili. Právě to je výzva.“²³

Frankl se v této souvislosti odvolává na slova izraelského malíře (mimořadně ostravského rodáka) Yehudy Bacona, který přežil Osvětim, a kladl si po válce otázku, jaký smysl mohly mít všechny ty roky, které ve vyhlazovacím koncentračním táboře prožil:

„Jako chlapec jsem si myslel, že řeknu světu, co jsem v Osvětimi viděl – v naději, že svět bude jednou jiný. Ale svět se nezměnil, svět o Osvětimi nechtěl slyšet nic. Až mnohem později jsem pochopil, co je smyslem utrpení. Utrpení má smysl, jestliže se ty sám stáváš jiným.“

V předchozí přednášce o smrti bylo řečeno, že smrt podle Frankla nejenom nebere smysl životu, ale ani ji nelze vylučovat ze života, protože patří k životu. Stejně tak utrpení podle Frankla nejenom může mít smysl, ale náleží smysluplně k životu, podobně jako k němu náleží smrt. Dokonce utrpení, stejně jako smrt, nelze oddělit od života, aniž by se tím porušil smysl života samého. Naplnění života a jeho smyslu předpokládá, že člověk na sebe bere nejenom svou konečnost, ale také svůj úděl, který zahrnuje i nezhojitelné utrpení. Člověk se má často osvědčit právě v tom, jak nese svůj úděl. Pokud se člověk utrpení nepoddá a dokáže je unést, může to výrazně tříbit a formovat jeho osobnost i jeho život. Je-li člověk s to zaujmout k utrpení náležitý postoj, pak utrpení jeho osobě a životu může vtisknout pevnou formu či tvář. Životní úděl, který člověka postihuje, má tedy v zásadě dvojí smysl: má být utvářen či přetvářen tam, kde je to možné, a má být nesen tam, kde je to nutné.

T 9: „...v existenciální analýze se ukazuje smysl utrpení, ukazuje se, že utrpení náleží smysluplně k životu. Utrpení, strast patří k životu jako osud a jako smrt. To všechno se nedá od života oddělit, aniž by se současně porušil jeho smysl. Strast a smrt, osud a utrpení odloučit od života, to by znamenalo vzít životu tvář, formu. *Teprve pod údery kladiva osudu, v bílém žáru*

²⁰ V. Frankl, *Utrpení z nesmyslnosti života*, str. 72.

²¹ V. Frankl, *Utrpení z nesmyslnosti života*, str. 72.

²² V. Frankl, *Utrpení z nesmyslnosti života*, str. 72.

²³ V. Frankl, *Utrpení z nesmyslnosti života*, str. 30.

*utrpení z něho nabývá život formy a tváře. Osud, který člověk protrpí, má tedy za prvé ten smysl, aby byl utvářen – tam, kde je to možné – a za druhé, aby byl nesen – je-li to nutné.*²⁴

Tato slova snad na první poslech znějí poněkud pateticky, ale Frankl, který sám prošel peklem koncentračních táborů, jistě dobře věděl, o čem mluví. Podle Frankla v životě člověka dokonce nastávají situace, v nichž se může osvědčit tím, že podstoupí utrpení a necouvne před ním. I takovéto situace jsou součástí života, který nám stále poskytuje příležitosti k uskutečnění a naplnění naší existence a jejího smyslu. A tyto příležitosti nesmějí být promeškány ani v případě, že zahrnují nutnost podstoupit utrpení, a tedy možnost realizace postojových hodnot. Pokud člověk takové příležitosti promešká, pak selhává při naplňování svého života a jeho smyslu, stejně jako v případě promeškání jiných příležitostí, které se mu v jeho životních situacích naskýtají.

T 10: „Existují ... situace, v nichž se člověk může naplnit pouze v opravdovém utrpení a jenom v něm. A ‚příležitost k něčemu‘, kterou znamená život, nesmí být zmeškána ani v případě příležitosti k opravdovému utrpení, tedy v případě možnosti k realizaci postojových hodnot.“²⁵

²⁴ V. Frankl, *Lékařská péče o duši*, str. 110.

²⁵ V. Frankl, *Lékařská péče o duši*, str. 112.